

# ספריים

היוצאים לאור

על ידי

חברת "מקיצי נרדמים"

---

שנה תרצ"ד

---

# ראשי החברה

---

אהרן פריימן, פפרים

נשיא החברה

הועד הפועל בא"י (ירושלים)

ש. אסף                      י. נ. אפשטיין

ת. ברודי                    ה. ילין

ב. מ. לוין                  ש. י. עגנון

א. ת. פריימן

המזכיר

## חברי הכבוד

אלחנן אדלר, דונדן      פנחס אדלר, פיזרעית

א. אפמזביצר, וינה      א. ביכלר, דונדן

י. בלוי, כודפשמ          י. מ. גוממן, כודפשמ

ל. גינצברג, ניו יורק      י. דוידוון, ניו יורק

י. דושינסקי, דונדון      ש. זלינמן, אמשטרדם

ישראל הלוי, פאריס      י. מאן, צינצינטי

א. מארכס, ניו יורק      י. ד. מרקין, המבורג

י. מ. עלבונן, ברלין      י. פריימן, ברלין

מ. ד. קאסוטו, רומה      ש. קרויס, וינה

מ. שור, ווארשא

**Mose ben Maimon**

# **R E S P O N S A**

**ed.**

**Alfred Freimann**

**JERUSALEM**

**MEKIZE NIRDAMIM**

**1934**

# תשובות הרמב"ם

הוציא לאור

אספן מתוך כתבי יד וספרי דפוס  
והוציאן לאור עם מבוא והערות ומפתחות  
אברהם חיים פריימן

הוציא לאור

ירושלם  
הוצאת "מקצי נרדמים"  
תרצ"ד

ציון לנפש

ר' יהושע זליג פרסיץ ז"ל

# ה ק ד מ ה .

בקובץ הזה מכונסות יחד כל שאלות ותשובות הרמב"ם שנתפרסמו בדפוס עד היום או שנמצאו בכתבי יד בלשון עברית:

כשנגשתי לאסוף את החומר לספרי זה — אחרי שבהשתתפותי הופיע הימפתח לתשובות הרמב"ם בספר היוכל יניד דוד לכבוד הפרופ' הסגן ר' דוד סימנסן ז"ל (פר"מ תרפ"ג) — היה לקוות שכאותה העונה יפורסם גם המקור הערבי של תשובות הרמב"ם. בהצעתו של פרופ' סימנסן ז"ל, שהרבה להתעניין בעבודתי זו והשאלני שני כתבי-יד היקרים שהיו בידו, באתי בקשרים עם ד"ר י. נ. שמחוני ז"ל, שקבל עליו את עיבוד המקור הערבי. נפגשנו יחד ונדברנו על חכנית עבודה משותפת, והנה — מרם החילוננו, הפריד המות בינינו<sup>1</sup>.

הואיל ונתפרדה החבילה ולאחר שכל מאמציו של פרופ' סימנסן ז"ל למצוא גואל למכסמים הערבים היו ללא הועיל, החלטתי לפרסם תחלה את האוסף העברי לתור. נפשי יודעת מאד, כמה מן הלוקויים והחסרונות יש בתרגומים העתיקים והחדשים האוספים בהוצאה זו. ככל זאת יש בכינוסם ובפירסומם גם משום הכנה להוצאה וסלידת-הדרך לפני מי שעתיד לעבד ולהוציא לאור את החומר הערבי. במשך השנים עלתה בידי לאסוף מתוך כתבי יד ומספרי דפוס פי' כפלים ממספר התשובות הנמצא בספר "קובץ תשובות הרמב"ם" דפ'. לפסיא, שהוחזק עד היום לאוסף התשובות הכי-שלם. כמאה ועשרים סימנים מתפרסמים כזה הפעם הראשונה, וגם אלה שנודעו מכבר נשנו כאן בנוסח מחוקן, מונה על פי כתבי יד ודפוסים קדמונים.

על המקורות שהשתמשתי בהם עמיתי במבוא הספר. פה אציין רק את שיטת עבודתי. סדר התשובות שבדפוסים הקודמים ובכתבי היד בלתי קבוע הוא ודי מקרי. אני מידרתי את הסימנים לפי הענינים, על סדר ההלכות שבשולחן ערוך, כנהוג במספרי השו"ת. הוכרחתי איפוא — לא בלי היסוס — לפרק גם את חוברות התשובות לחכמי לוניץ, לתלמידי רבינו אפרים מצור ולר' מעריה בר ברכות המלמד, שכל אחת מהן מהווה חטיבה מפרותית אחת. אולם, כדי להעמיד את המעיין על צורתן המקורית, קבעתי לאוספים האלה רשימה מיוחדת במבוא, והיו לאחדים בידי מבקשים. גוף התשובות נדפס — עד כמה שהיה אפשר — על פי נוסח כתב-יד. את מקום מוצא התשובות ציינתי כ"מראה המקומות" שמתחת לפנים-הספר, והקדמתי (באותיות

(1) לוח רמז סימנסן בספר הזכרון לכבוד פוזנאנסקי עמ' 176.

גדולות) אותו המקור שהנחתיו יסוד להוצאתי. שתי העמודות שמוחת לראיה-  
המקומות מחזיקות את שינויי הנוסחאות (העמודה הימנית) ואת הערותי (העמודה  
השמאלית). לבין שינויי הנוסחאות הכנסתי רק אותן הגירסאות שיש בהן משום שנוי  
הענין במדת מה. בהערותי <sup>עיינתי</sup> את המקורות לרברי הרמב"ם, גם העמדת על  
המקבילות משאר חיבוריו, וכיחוד מ"חיבורו הגדול" משנה תורה. על ספרות האחרונים  
העירותי רק במקרה שהובאה שם תשובת הרמב"ם בפירושו.

מחמת הרפתקאות שונות נמשכה הדפסת הספר כמה שנים. לאחר שנדפס הספר  
ברובו, נודענו לי עוד שני כתבי-יד נוספים בעלי חשיבות מרובה — כ"י בדאהב וכ"י  
ניופיטי — ונאלצתי לקבוע מקום לחומר החדש שבהם בין התיקונים והוספות.  
כל עכבה לטובה. הפעם עמדה לי עכבת ההדפסה, שהספר יוצא לאור דוקא  
לשנת יובל הרמב"ם, במלאת שמנה מאות שנה לזריחת שמשו של הנר המערבי,  
בניסן תרצ"ה.

ואלה יעמדו על הברכה — ברכת ההודיה: הרב ש. א. ס. (ירושלם) שהערותיו  
ותיקוניו החשובים נדפסו בסוף הספר בין התיקונים והוספות (עי' ההערה עמ' 855);  
החכם ר"י בדאהב הי"ו (ירושלם) שנתן לי בעין טובה להשתמש בכתבי-היד  
הגנוזים בישיבתו; ד"ר ד. צ. בנעט (ירושלם) שתרגם לי חמש תשובות (סי'  
שפ"ב — שפ"ו) מערבית לעברית, כתוספת הערות בלשניות; פרופ' א. מ. ר. (ניו-יורק)  
שהמציא לידי את כ"י אדלר והעתקות מתוך כ"י ניו-יורק; דודי פרופ'  
אחרן פריימן (פפריים) שהעמיד לרשותי כמה ספרים יקרים שהיו דרושים לי.  
כן אני מודה גם להנהלת בית הספרים הלאומי בפאריס וספריית הזאתיקאן  
שפתחו לפני את אולמי כתבי-היד שלהם לרווחת.

ברם תודה כפולה ומכופלת יאתה לאאמור הרב ר' יעקב פריימן נ"י אבדיק  
ברלין אשר מנעורי הדריכני בדרך אמת להגות בתורת ה' מתוך הרחבה — הוא  
שנטע בלבי אהבת החזרה והמרע לעסוק ברברי תורת קדמונינו ז"ל ותולדותם  
וגם העניק העניק לי מגורן תורתו וחכמתו הערות יקרות לספרי זה. וכאן חבן  
מודה: שלי ושלכם שלו!

על הטוב יזכר שם הנב' שושנה פרסיץ שבחפצה לקיים את רצון בעלה  
ר' יוסף פרסיץ ז"ל הואילה באדיבותה להביא את הספר הזה לדפוס על תוצאותיה —  
לעלוי נשמת חסיה חסנוח ר' יהושע זליג פרסיץ ז"ל, יהי זכרו ברוך.

ירושלם, אלול תרצ"ד.

א. ח. פריימן.

# ה ת ו כ ן :

עמוד

IX—X . . . . . הקדמה

XIII—XIV . . . . . ראשי-תיבות וקיצורים

XV—LXI . . . . . מבוא לתשובות הרמב"ם

XVII—XXXIX . . . . . א. המקורות

XVII—XXV . . . . . I. כתבי היד

XXV—XXXI . . . . . II. ספרי דפוס

III. התשובות המובאות בספרי

XXXI—XXXIX . . . . . חפוסקים

XL—L . . . . . ב. לתולדות התשובות

XL—XLVII . . . . . I. השואלים, המאספים הראשונים

XLVIII . . . . . II. המקומות שנשלחו שמה התשובות

XLVIII—XLIX . . . . . III. זמן חיבור התשובות

XLIX—L . . . . . IV. לשון התשובות, התרגומים העתיקים

LI—LXI . . . . . נספחים למבוא

LI—LII . . . . . האגרות לחכמי לונד

LII—LVIII . . . . . אגרת ר' יהונתן הכהן

LVIII—LXI . . . . . אגרת הרמב"ם אליו

1—354 . . . . . תשובות הרמב"ם

1—82 . . . . . חלק אורח חיים (סי' א'—ס"ד)

82—146 . . . . . — יורח דעה (סי' פ"ה—קנ"א)

146—210 . . . . . — אבן העזר (סי' קנ"ב—ר"ח)

210—309 . . . . . — חשן משפט (סי' ר"ט—שמ"ד)

309—332 . . . . . מאמרי התלמוד (סי' שמ"ה—שס"ה)

332—345 . . . . . ענינים שונים (סי' שס"ו—שע"ח)

345—354 . . . . . נוספות (סי' שע"ו—שפ"ו)

355—380 . . . . . תיקונים והוספות

381—408 . . . . . מפתחות

381—390 . . . . . מפתח התשובות

391—393 . . . . . מפתח התלמוד

394—397 . . . . . מפתח הרמב"ם

398—408 . . . . . מפתח כללי